

De Geschiedenis van Westzaan opnieuw beschreven

Deel 34

door **WILLEM TIP**

Minder huizen

Het aantal huizen daalt met het aantal inwoners. In 1731 telt Westzaan 555 huizen. Tot 1795 worden daarvan 74 gesloopt terwijl er slechts 13 nieuwe huizen worden bijgebouwd. Een vermindering dus met 61 huizen in een halve eeuw.

Hetzelfde doet zich voor in de zuidelijke Zaanstreek: Oostzaandam (-143), Westzaandam (-48) en vooral Oostzaan (-162). Ook Jisp (-74), Wormer (-113) en Krommenie (-106) verliezen per saldo huizen.

Tegelijk met het aantal inwoners stijgt nog het aantal huizen in Wormerveer (+20), Zaandijk (+18) en Koog (+1). Deze dorpen blijven daarmee een gunstige uitzondering. Niet alleen de Zaanstreek maar het gehele Noorderkwartier verliest in de tweede helft van de achttiende eeuw inwoners en woningen.

Kleinere gezinnen

Sinds de zeventiende neemt het aantal kinderen per huwelijk gaandeweg af. In het Noorderkwartier worden rond het midden van de achttiende eeuw in een gemiddeld huwelijk 3,5 kinderen geboren. De kindersterfte is in de achttiende eeuw echter hoog. Gemiddeld één op de 3,5 geboren kinderen overlijdt. Een gezin op het Noord-Hollandse platteland, met of zonder kinderen, is daarom klein. Het bestaat uit gemiddeld 3,01 personen. De gezinnen van de vermogende inwoners zijn vaak nog iets kleiner.

In de Zaanstreek zijn de verhoudingen weinig anders. In 1742 een Zaanse huishouding met inbegrip van alle inwonende familieleden, personeel en kostgangers gemiddeld 3,8 personen. Voor het gehele Noorderkwartier is dat 3,7 personen.

Het geboortecijfer in de achttiende eeuw is laag, te laag zelfs om tegenwicht te bieden tegen het sterftecijfer. Door het sterfteoverschot daalt in de achttiende eeuw de Noord-Hollandse bevolking zonder dat er sprake is van groot vertrek van inwoners naar traditioneel meer welvarende gebieden zoals Amsterdam.

Onderwijs

In de dorpen van het Noorderkwartier en de Zaanstreek is het onderwijs door-

gaans degelijk geregeld. Westzaan maakt daarop geen uitzondering. Leerplicht is er niet, toch gaat de meerderheid van de kinderen dagelijks naar school. Rond 1800 telt men in Westzaan onder de landarbeiders 'geen groot aantal' analfabeten. Zelfs in het midden van de weinig welvarende negentiende eeuw volgt nog twee derde van de Westzaanse kinderen de lessen.

In de zeventiende en achttiende eeuw eisen handel, ambacht en industrie een behoorlijke basiskennis. De Zaanse kooplieden zijn breed onderlegd. Hun boekenkasten herbergen boeken over de meest uiteenlopende onderwerpen. In het achttiende eeuwse Wormerveer bestaat jarenlang een Fysisch College, waarschijnlijk het enige buiten de steden. Het legt zich toe op natuurkundige proeven en wetenschappelijk onderzoek. Ook de dorpsonderwijzers zijn meestal vakbekwaam. Niet zelden hebben ze contacten met wetenschappelijke kringen in Amsterdam en andere steden.

De Zuiderschool

Westzaan heeft twee scholen. Een naast de Grote kerk, een tweede bij de Zuidervermaning.

De Zuiderschool wordt voor het eerst genoemd in 1661. Schoolmeester is in dat jaar Cornelis Willemsz.. Hij overlijdt in 1692, 79 jaar oud. Zijn huis ligt aan het Zuideinde, ten zuiden van het pad naar de Zuidervermaning. De school ligt achter de schoolmeesterswoning. In 1730 wordt deze 'oude school' gesloopt. Ten noorden van het pad naar de Vermaning sticht men in een bestaand huis een nieuwe, ruimere school. In deze 'School, en daer in een bequaem meester tot het onderwijzen van de Jonge Jeugd' worden de kinderen van Westzaan-Zuid vervolgens een eeuw lang onderwezen.

Pechvogel en plak

Zoals overall zitten de leerlingen van alle leeftijden door elkaar in de klas. Voor in het grote schoolvertrek bevindt zich een verhoging. Die is bestemd voor de meester. Eén voor één roept hij de leerlingen bij zich om de lessen te overhoren en iets uit te leggen. Iedere leerling maakt vorderingen in zijn eigen tempo. Geen enkele leerling is ook met hetzelfde bezig. Het is donker in het lokaal en altijd rumoerig. Geduchte middelen om de orde te bewaren zijn de pechvogel en de plak. De pechvogel wordt een al te rumoerige leerling toegeworpen. Met de plak volgt dan de bestraffing.

Pas in de jaren veertig van de negentiende eeuw verlaat men dit individuele onderwijs. Dan verschijnt voor in de klas het zwarte schoolbord. De leerlingen krijgen een vaste plaats in moderne schoolbanken. Het klassikale onderwijs met dezelfde leerstof voor iedereen wordt regel. Die regel zal men in de negentiende eeuw en ook daarna niet meer verlaten.

De Reef

In 1830 verkoopt de gemeente Westzaan het oude schoolgebouw aan het Zuideinde. Bakker Teewis Verweel richt het in als bakkerij. Met die uitrusting blijft het staan tot 1978. Een nieuw pand in historiserende Zaanse houtbouwstijl vervangt het in dat jaar.

De Zuiderschool die Westzaan in 1829 bouwt komt weer op het grondgebied van de allereerste 'oude school'. Het gebouw is echter al spoedig te klein. In 1883 vervangt men het door een school met vier lokalen. De school heeft intussen zeventig tot tachtig leerlingen. In 1929 voegt men er nog een gymnasiezaal aan toe.

Tot 1989 blijft de Zuiderschool in stand. Daarna verhuizen de vier leerkrachten

en de ruim honderd leerlingen naar een nieuw en modern gebouw in de Vogelbuurt in Westzaan-Zuid. De school heet voortaan 'De Reef'. Het oude terrein van de Zuiderschool biedt sindsdien plaats aan een aantal houten nieuwbouwwoningen, opgetrokken in landelijke stijl. De schoolklok van de Zuiderschool, een geschenk van Het Plaatselijk Nut in 1900, blijft bewaard in het Uurwerkmuseum aan de Zaanse Schans.

De Noorderschool

Bij de Grote kerk, in een inham aan de noordkant van de begraafplaats bevindt zich de Noorderschool. Het gebouw is groter dan de oude Zuiderschool. In 1870 heeft het twee klaslokalen, een groot lokaal voor niet minder dan 128 leerlingen en een kleiner lokaal voor 82 leerlingen. Gezond is het er niet. De zuid- en de westgevel grenzen aan de begraafplaats en dienen tegelijk als kerkhofmuur. Het zand van het kerkhof ligt er een meter hoog tegen aan. De binnenwanden van de school zijn daardoor altijd vochtig. Voor de frisse lucht heeft het gebouw aan de oostkant slechts drie tuimelramen en aan de zijde van het kerkhof nog drie half cirkelvormige raampjes. In 1866 heeft men al 25 leerlingen overgeplaatst naar de Zuiderschool. In 1870 besluit men 16 kinderen van het slecht geventileerde kleine lokaal over te plaatsen naar het grote lokaal, hoewel ze daar nog niet klaar voor zijn.

Met instemming van Provinciale Staten wordt in hetzelfde jaar besloten tot de bouw van een volledig nieuwe school. Niet meer vlak bij kerk en rechtshuis maar halverwege de Kerkbuurt. Veel geld heeft de gemeente niet. De Weduwe J. Avis stelt echter 'om niet' de benodigde grond beschikbaar. Haar kleinzoon J. Avis Czn legt op 19 juli 1872 de eerste steen.

Het schoolgebouw blijft lang dienst doen, een eeuw lang. In 1973 wordt het gesloopt om plaats te maken voor een gymnastiekzaal. Erachter verschijnt een nieuwe noorderschool onder de naam 'Westzaanen'.

In 1995 komen 'Westzaanen' en 'De Reef' onder dezelfde leiding. De naam van de nieuwe combinatie met 325 leerlingen verandert men in 'De Kroosduiker', zo gekozen naar de oude bijnaam van de Westzaanse inwoners.